

Recenzja

rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Rafała Bogackiego

pt. ALBERTA VANHOYE KONCEPCJA STRUKTURY LITERACKIEJ

LISTU DO HEBRAJCZYKÓW I JEJ RECEPCJA W LATACH 1964-1976

List do Hebrajczyków to w istocie swej zapis mowy, która była przeznaczona do wygłoszenia. Od tego założenia wyszedł w swoich badaniach o. Albert Vanhoye (1923-2021), gdy na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie przygotowywał doktorat poświęcony strukturze literackiej tego pisma NT-u. Jego rozprawa obroniona pod koniec 1961 roku i wydana dwa lata później była pracą, która okazała się przełomowa dla egzegezy Listu do Hebrajczyków. Odbiła się szerokim echem wśród egzegetów. Przez jednych została przyjęta z entuzjazmem, inni wysunęli wobec niej szereg obiekcji, które stały się punktem wyjścia do trwającej przez wiele lat dyskusji, co jest fenomenem niemal niespotykanym w biblistyce.

1. Cele badawcze i metoda badań

Doktorant podjął bardzo interesujące wyzwanie, które opisał w kilku zasadniczych pytaniach:

- czym propozycja A. Vanhoye wyróżniała się na tle schematów zaproponowanych przez innych egzegetów do połowy XX wieku?
- jakie reakcje wywołała publikacja doktoratu wśród badaczy zajmujących się Listem do Hebrajczyków?
- czym charakteryzowała się prowadzona przez kilkanaście lat dyskusja?
- w jaki sposób A. Vanhoye odniósł się do wysuniętych zarzutów?

Odpowiedzi na te ważne dla ostatecznej oceny wartości struktury literackiej Hbr odkrytej przez A. Vanhoye przynosi rozprawa doktorska ks. Rafała Bogackiego.

Jednak podstawowym celem badawczym w rozprawie ks. Bogackiego jest ukazanie **wplywu dyskusji** wywołanej publikacją w roku 1963 rozprawy *La structure litteraire de l' Epitre aux Hebreux* na badania struktury literackiej Listu do Hebrajczyków kontynuowane przez A. Vanhoye – w zasadzie aż do czasu publikacji drugiego wydania tego doktoratu w roku 1976. Analiza tej dyskusji jest cenna dla współczesnych badań biblijnych. Pozwala bowiem lepiej zrozumieć metodę konsekwentnie stosowaną w oparciu o precyzyjnie określone kryteria literackie, którymi kierował się A. Vanhoye w odkrywaniu struktury literackiej Hbr, i których wytrwale bronił. Po drugie, ukazuje badacza, który z całą powagą jest otwarty na krytykę i argumenty polemiczne. Co więcej, pod ich wpływem jest w stanie dokonywać pewnych modyfikacji w zakresie tak kryteriów jak i szczegółowych rozwiązań, podając racje, które go do tego skłoniły.

Poprzedzające publikację doktoratu A. Vanhoye badania nad strukturą literacką Hbr, ale także współczesne, są niezwykle bogate, a komentatorzy stają przed dylematem: czy autor Hbr komponował swoją mowę według reguł retoryki grecko-rzymskiej, czy według zasad retoryki hebrajskiej. Trafnie odnotowuje to doktorant pisząc, że autor „tego pisma używał wyszukanego słownictwa i złożonej składni, co decydowało o specyfice tej księgi w Nowym Testamencie. Stosowane przez niego sposoby kompozycji, takie jak paralelizmy, a także liczne semityzmy świadczą o tym, że był on mocno zakorzeniony w kulturze semickiej. A zatem posiadając bardzo

dobłą znajomość języka greckiego komponował stosując reguły nietypowe dla greckiej retoryki” (s. 15).

Doktorant konsekwentnie stosuje przyjętą przez siebie we wstępie metodologię badań. Zgodnie z charakterystyką tego rodzaju pracy posługuje się metodą analityczno-porównawczą, stosuje reguły klarownej prezentacji kompozycji literackiej Hbr i poprawnie dokonuje całościowej syntezy badań na poszczególnych etapach oraz syntezy całości swoich dociekań.

2. Ocena merytoryczna

Rozprawa doktorska ks. Rafała Bogackiego napisana jest zgodnie z wymogami metodologii. Poszczególne rozdziały poświęcone są analizie zagadnień, które w sposób zwarty i logiczny składają się na całość badawczą.

I tak w rozdziale pierwszym doktorant prezentuje strukturę zaproponowaną przez A. Vanhoye w szeroko rozumianym kontekście: wychodzi od przedstawienia licznych schematów kompozycji Listu do Hebrajczyków, które poprzedziły strukturę literacką zaprezentowaną przez niego – począwszy od Tomasza z Akwinu, aż do komentatorów publikujących w latach pięćdziesiątych XX wieku. Doktorant umiejętnie podzielił te propozycje kompozycji Hbr na dwie grupy: w jednej zamieścił te oparte na kryteriach tematycznych, w drugiej te oparte na kryteriach literackich. Wiele miejsca poświęcił przedstawieniu kryteriów literackich, które stosowali komentatorzy od drugiej połowy XIX wieku, a na których oparł się, poszerzając ich zakres, A. Vanhoye. Cenną część pierwszego rozdziału stanowi wnikliwa prezentacja *Sitz im Leben* pracy badawczej tego biblisty: przełom w biblistyce katolickiej po ogłoszeniu encykliki Piusa XII *Divino Afflante Spiritu*, watykański zakaz nauczania nałożony na M. Zerwicka i S. Lyoneta – promotora pracy flamandzkiego egzegety – na Papieskim Instytucie Biblijnym w latach sześćdziesiątych. Jak wykazał doktorant te okoliczności miały duży wpływ na wyniki pracy A. Vanhoye nad doktoratem i w kolejnych latach, a także na recepcję jego kompozycji Listu do Hebrajczyków. Ks. Rafał Bogacki szczegółowo przedstawia tę kompozycję z 1963 roku w trzecim punkcie pierwszego rozdziału swojej rozprawy.

W rozdziale drugim doktorant bada recepcję struktury literackiej Hbr przedstawionej przez A. Vanhoye, sformułowaniem wobec niej zarzutem, a także jego odpowiedzi na nie. Najpierw prezentuje publikacje, których autorzy pozytywnie przyjmują propozycję flamandzkiego egzegety: tak w czasopismach naukowych, w komentarzach oraz we francuskojęzycznych wydaniach Biblii. W drugim punkcie doktorant przedstawia zarzuty tych recenzentów, którzy nie przyjęli schematu A. Vanhoye. Bardzo cenna z kolei jest prezentacja uwag tych biblistów, którzy zaakceptowali przedstawioną strukturę, jednak sformułowali zastrzeżenia w stosunku do niektórych szczegółów metody. Równie interesujący jest paragraf, w którym doktorant analizuje odpowiedzi A. Vanhoye: na recenzje pozytywne, na zarzuty, a wreszcie polemikę z konkurencyjnymi propozycjami, zwłaszcza ze strukturą zaproponowaną przez J. Swetnama, który zaprezentował własną metodę opartą na innych kryteriach. Na końcu tego rozdziału zaprezentowane są zmiany w strukturze A. Vanhoye, które badacz ten wprowadził pod wpływem dyskusji. Doktorant precyzyjnie wykazuje, jak konstruktywną i ostatecznie twórczą okazała się rzetelna polemika, która ostatecznie przekształciła się w poważną debatę badawczą.

W rozdziale trzecim doktorant krytycznie analizuje dyskusję nad kompozycją literacką Hbr o. Alberta Vanhoye, prowadzoną w latach 1964-1976 na tle szerszego kontekstu badań nad tekstami starożytnymi. Ukazuje jego wkład w egzegezę Listu do Hebrajczyków, co najlepiej widać w studium egzegetycznym A. Vanhoye poświęconym Hbr 1-2 i osobie Chrystusa jako Arcykapłana Nowego Przymierza. Ważnym wynikiem badań ks. Rafała Bogackiego jest również ukazanie tego, jak amerykański egzegeta J. Swetnam – już w latach dziewięćdziesiątych XX-go wieku – doszedł do wniosku, że jego propozycja kompozycji literackiej Hbr jest błędna. Dużego krytycyzmu

doktoranta wymagała zamieszczona przez niego w trzecim punkcie ostatniego rozdziału charakterystyka i ocena odpowiedzi A. Vanhoye na stawiane zarzuty.

3. Wyniki badań – ich ocena

Doktorant po analizie dyskusji nad strukturą Hbr przeprowadzonej po jej ogłoszeniu przez A. Vanhoye doszedł do ważnych wniosków. Pierwsze trzy dotyczą **metodologii odkrywania kompozycji literackiej** ksiąg biblijnych. I tak, po pierwsze z wnikliwej lektury odpowiedzi na zarzuty czy sugestie krytyków wynika, że A. Vanhoye przejął cztery kryteria literackie od wcześniejszych egzegetów (zapowiedź tematu, słowa-haczyki, zmiana gatunku wypowiedzi, charakterystyczna terminologia) oraz wprowadził nowe, piąte kryterium (inkluzje). Zapowiedzi tematu przyznał rolę nadrzędną, a pozostałe określił jako kryteria potwierdzające podział. Po drugie, egzegeta ten zakwestionował możliwość wyznaczenia struktury na podstawie kryteriów tematycznych, ponieważ wynikają one z subiektywnych przekonań badacza, a nie z analizy tekstu autora natchnionego. Po trzecie, A. Vanhoye odrzucił propozycje podziału tekstów biblijnych w oparciu o kryteria literackie właściwe dla retoryki klasycznej czy hebrajskiej (stosowane w starożytnej retoryce greckiej oraz hebrajskiej: rytm i kompozycja stroficzna wypowiedzi).

Doktorant **jasno określił ostateczny kształt kompozycji literackiej** Hbr oraz związaną z nim nowość, którą do egzegezy wprowadził A. Vanhoye. Otóż przejęcie przez niego i zastosowanie wszystkich wymienionych kryteriów literackich pozwoliło wyodrębnić w Liście do Hebrajczyków pięć części. A nowością wprowadzoną do egzegezy przez A. Vanhoye było ukazanie schematu opartego na strukturze koncentrycznej, zastosowanie trzypoziomowego podziału Listu do Hebrajczyków (części, sekcje, jednostki), zwrócenie uwagi na strukturę mniejszych fragmentów oraz ukazanie wzajemnych powiązań pomiędzy sąsiadującymi ze sobą oraz odległymi partiami tekstu.

Ostatecznie, doktorant **trafnie ocenił**, że nowa metodologia badań kompozycji literackiej Hbr przyczyniła się w istotny sposób do trafnego, obiektywnie uzasadnionego odczytania jego orędzia teologicznego i pozwoliła zrozumieć jego trudne fragmenty, zwłaszcza te dotyczące Chrystusa jako jedyne Arcykapłana nowego Przymierza i jego jedynej Ofiary. Nowy Arcykapłan wypełnia rolę zapowiadaną typicznie przez kapłaństwo ST-u, spełniane przez wielu arcykapłanów podlegających śmierci. A złożona przez Niego z siebie samego – raz na zawsze – jedyna Ofiara gładzi grzechy i (jest Ofiarą ekspiacyjną) i ustanawia nowe Przymierze (jest Ofiarą Przymierza).

Ważnym, kolejnym owocem badań doktoranta Rafała Bogackiego jest docenienie twórczej roli recenzentów i krytyków rozprawy A. Vanhoye. Zalecili oni, aby jego metodologia mogła (a nawet powinna) być aplikowana w badaniach innych pism natchnionych. Docenili zastosowane kryteria literackie, ukazaną strukturę koncentryczną, widoczne dzięki niej **powiązania** pomiędzy odległymi partiami tekstu oraz wykazaną **jedność** Listu do Hebrajczyków. Wskazali na zasadnicze znaczenie kompozycji literackiej dla określenia tematów teologicznych obecnych w każdej księdze biblijnej.

Wreszcie, doktorant wykazał, że w odpowiedzi na zarzuty dotyczące kryteriów wyodrębniania kompozycji literackiej Hbr A. Vanhoye przypomniał znaczenie każdego z nich oraz podkreślił wagę ich **komplementarności** - tylko stosowanie wszystkich pięciu kryteriów jednocześnie prowadzi do osiągnięcia zamierzonego celu. Nie ignorował także odniesień do treści – tematów jednostek. „potwierdził związek kryteriów z treścią listu oraz doprecyzował definicję takiego kryterium jak zapowiedź tematu: podsumowuje ona jedną część i zapowiada następną. Z kolei doprecyzowanie przez A. Vanhoye definicji słów-haczyków oraz inkluzji świadczy o nieustannym doskonaleniu metodologii” (s. 300).

Doktorant, jakkolwiek z uznaniem pisze o pracy badawczej i dyskusjach naukowych Alberta Vanhoye, odnotowuje nieścisłości czy brak konsekwencji w niektórych kwestiach. Jest szczegółowy w swoich analizach i krytyczny. Wykazane przez doktoranta braki w dyskusjach z krytykami to jednak elementy mniej znaczące i nie podważają w najmniejszym stopniu osiągnięć flamandzkiego egzegety. Tego rodzaju ocena dowodzi odpowiedzialnego, a zarazem precyzyjnego i dojrzałego sposobu **badania i myślenia** autora rozprawy doktorskiej – ks. Rafała Bogackiego.

Z uznaniem należy przyjąć wniosek ks. Rafała Bogackiego dotyczący wpływu dyskusji nad publikacjami o A. Vanhoye nt. kompozycji literackiej Hbr na jakość tak jego pracy naukowej jak i zaangażowania eklezjalnego. Doceniając je kard. J. Ratzinger mianował o. prof. Alberta Vanhoye przewodniczącym zespołu redagującego dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z 1993 roku (*Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*). „Dopuszczenie w nim wielu metod stosowanych w egzegezie oraz precyzyjne wskazanie ich możliwości i ograniczeń świadczy o szerokich kompetencjach i **wielkiej otwartości** ówczesnego sekretarza Papieskiej Komisji Biblijnej. Te postawy kształtowały się głównie w pierwszych latach naukowej aktywności flamandzkiego egzegety” (s. 301).

Rozprawa doktorska ks. Rafała Bogackiego jest **owocem bardzo wnikliwego, krytycznego rozeznania** tak w badaniach literackich nad Listem do Hebrajczyków o Alberta Vanhoye i innych, jak i w niezwykle ważnej dyskusji nad radykalnie nową kompozycją tego dzieła, nad kryteriami podziału, a ostatecznie nad tematem głównym. Dysertacja napisana jest pięknym i klarownym językiem. Wolna od fragmentów zawiłych czy zdań wielokrotnie złożonych. Jej tekst oddaje **tok rozumowania logicznego**, jest zapisem krytycznej analizy argumentów w toczonych, jakże specjalistycznych polemikach. Kończące każdy rozdział podsumowania, a zwłaszcza zakończenie to efekt zmysłu syntezy, który cechuje doktoranta. A wykorzystana, bardzo obszerna i kompletna literatura przedmiotu (bibliografia i różnicowane pod względem treści przypisy) świadczy o jego wielkiej erudycji i gruntownym, bardzo wnikliwym zapoznaniu się z przebiegiem debaty naukowej, która w dużej mierze wytyczyła dalsze kierunki rozwoju biblistyki naukowej.

Zgadzam się z doktorantem, że jego dysertacja, pomoże dostrzec walory opracowanej przez ojca prof. Alberta Vanhoye metody badań kompozycji literackiej ksiąg biblijnych i przyczyni się do jej upowszechnienia i przybliżenia innych jeszcze osiągnięć jednego z najważniejszych egzegetów XX wieku. Dlatego proponuję **wydać ją drukiem**.

W związku z powyższym stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska ks. mgr. lic. Rafała Bogackiego spełnia ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim: jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego, prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie nauki teologiczne oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wnioskuję zatem o dopuszczenie ks. mgr. lic. Rafała Bogackiego do dalszych etapów postępowania doktorskiego oraz o **uznanie rozprawy** pt. „*Alberta Vanhoye koncepcja struktury literackiej Listu do Hebrajczyków i jej recepcja w latach 1964-1976*” **za wyróżniającą**.

ks. prof. dr hab. Henryk Witczyk

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Lublin, 11.10.2023 r.